

УДК 811.111'42'22

ВЖИВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИТУАЦІЇ ВИРАЖЕННЯ ЗАЦІКАВЛЕНOSTІ

С.А. Віротченко, канд. філол. наук (Харків)

У статті встановлюються закономірності функціонування проксемічної складової у сукупності з вербальними та кінесичними і просодичними невербальними компонентами в ситуації вираження зацікавленості. Ситуація вираження зацікавленості для отримання необхідної інформації формується за рахунок функціонування проксемічної складової під час реалізації мовленнєвих актів квеситивів, іллокутивна сила яких підвищується за рахунок вживання звертань та вставних конструкцій припущення. Скорочення комунікативної дистанції супроводжується встановленням візуального контакту та характерними позами та голосом.

Ключові слова: адресантно- / адресантно-особистий простір, кінесичний компонент, мовленнєвий акт, проксемічна складова, просодичний компонент.

Віротченко С.А. Употребление проксемической составляющей в ситуации проявления интереса. В статье устанавливаются закономерности функционирования проксемической составляющей в совокупности с вербальными, кинесическими и просодическими невербальными компонентами в ситуации проявления интереса. Ситуация проявления интереса с целью получения необходимой информации формируется за счет функционирования проксемической составляющей во время реализации речевых актов квеситивов, иллокутивная сила которых повышается за счет употребления обращений и вводных конструкций предположения. Сокращение коммуникативной дистанции сопровождается установлением визуального контакта и характерными позами и голосом.

Ключевые слова: адресантно- / адресантно-личное пространство, кинесический компонент, проксемическая составляющая, просодический компонент, речевой акт.

Virotschenko S.A. Functioning of the Proxemic Component in the Situation of Indication of Interest. This article establishes regularities of functioning of the proxemic component together with verbal, kinesic and prosodic nonverbal components in the situation of indication of interest. The situation of indication of interest aimed at getting the necessary information is formed with the help of functioning of the proxemic component during interrogative speech acts, the illocutive power of which increases due to the usage of vocatives and parentheses of supposition. The decrease of the communicative space is accompanied by establishment of eye-contact and typical postures and voice.

Key words: addressee's- / addresser's personal space, kinesic component, prosodic component, proxemic component, speech act.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях мова розглядається не як деяка абстрактна сутність, а як система, в якій закріпилися результати пізнавальної діяльності її носіїв. Сучасний рівень розвитку лінгвістики робить можливими і необхідними дослідження окремих груп мовних і немовних одиниць з використанням антропоцентричних парадигм, що забезпечує більш усвідомлене та глибоке осмислення і тлумачення закономірностей мовної системи.

Успішність комунікативної взаємодії безпосередньо пов'язана з володінням правилами використання як мови, так і невербальних засобів спілкування, зокрема проксемічної складової. Тому однією з центральних проблем сучасної лінгвістики є дослідження невербальних компонентів комунікації у найрізноманітніших ситуаціях спілкування [5–8]. Проксемічна складова в діалогічному дискурсі – це невербальний компонент комунікації, що позначає комунікативно значущі зміни особис-

того простору у межах загального комунікативного простору, якою оперує дискурсивна особистість для здійснення / посилення ефективності комунікативного впливу та досягнення певної комунікативної мети [1].

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена тим, що залучення до вивчення мовленнєвої діяльності невербальних компонентів відкриває можливості скласти уяву про цілісний об'єкт – функціональну систему комунікації, а отже, можливість для більш ефективного вивчення конкретних механізмів та компонентів цієї системи.

Об'єктом нашого дослідження є проксемічна складова англомовного діалогічного дискурсу, що є задіяною в ситуації вираження зацікавленості. Предмет дослідження – закономірності функціонування проксемічної складової у сукупності з вербальними та кінесичними і просодичними невербальними компонентами в ситуації вираження зацікавленості. Мета роботи полягає у виявленні впливу проксемічної складової на досягнення комунікативної мети в ситуації вираження зацікавленості та виявленні принципів її взаємодії з вербальними, кінесичними і просодичними компонентами невербальної комунікації.

Зацікавленість розуміється як форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує направленість особистості на усвідомлення цілей діяльності та тим самим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, більш повному та глибокому відображенню дійсності. Зміст і характер зацікавленості в мовленні адресата пов'язані зі структурою та динамікою мотивів та його потреб [4].

У ситуації вираження зацікавленості з метою отримання від адресанта необхідної інформації адресат комбінує проксемічну складову з вербальними висловленнями, що містять прагматичні та лексико-синтаксичні вербальні засоби позитивної семантики.

Для стимуляції протікання комунікативного контакту в ситуаціях вираження зацікавленості живаються переважно мовленнєві акти квеситиви. Під час реалізації квеситивів проксемічна складова, а саме повільний лативний рух адресанта парти-

тивного характеру забезпечує інтенсифікацію вербально оформленого питання та підтверджує істинність комунікативних намірів адресата, що полягає в демонстрації зацікавленості щодо отримання інформації. Часто щира зацікавленість адресата в повідомленні адресанта стабілізує стан останнього та заохочує його до продовження комунікативного контакту:

"I was thinking of Grandma."

"Do you miss her a lot?"

She nodded. "She spoiled me rotten. Not with things – she couldn't afford to spoil me that way – but she gave me so much love."

Matt leaned forward, resting his chin on his fist. His interest unnerved her (2, c. 42).

Вживання повільного лативного партитивного переміщення адресата в адресантно-особистий простір під час реалізації квеситивів, виражених розділовими питаннями, використовується для демонстрації своєї обізнаності про стан речей та настроювання адресанта на відверте спілкування. За допомогою квеситивів адресат намагається знайти підтвердження або перевірити інформацію, якою він володіє. Наближення адресата до адресанта сприяє отриманню правдивої відповіді на питання, а в протилежному випадку – спостереженню за реакцією адресанта та визначенню, чи є його відповідь істинною. Для адресата отримання цієї інформації має стратегічне значення для подальшого структурування діалогічного дискурсу, адже це дає можливість уважному спостерігачеві дізнатися про професію, соціальний статус адресанта і залежно від цього здійснювати подальші комунікативні ходи, що сприяють досягненню комунікативної мети:

... "You're an actor, aren't you?" Sheila asked, leaning forward to get a closer look at him (4, c. 32).

У даному прикладі Шейла нахиляється до співрозмовника, начебто прагнучи краще роздивитися його та отримати від нього підтвердження того, що вона вважає його актором.

Мовленнєві акти квеситиви, супроводжувані скороченням комунікативної дистанції, можуть

мати прямий порядок слів. Це відбувається, коли квеситив функціонує як «шокове питання» (термін В.С. Григор'євої) [2, с. 75]. Шокове питання виступає засобом м'якого тиску на адресанта, воно виманює адресанта з ситуації замовчування, змушує його зробити ненавмисне зізнання. Значення конфіденційності розмови, репрезентоване вербально, посилюється лативним партитивним переміщенням адресата в адресантно-особистий простір і довірчим тоном у голосі адресата:

...Poirot leaned confidentially. "You see this bunch of wild flowers on the table here?"

"Yes," said Miss Pierce – staring.

"And you noticed that, when you first came into the room, I sneezed once or twice?"

"Yes" (1, c. 127).

У ситуації вираження зацікавленості іллокутивна сила мовленнєвих актів квеситивів посилюється за рахунок комбінації проксемічної складової та засобів акцентуалізації звертань, представлених іменами, а у формальному спілкуванні – формулою **Mr + surname**. Вживання звертань разом з переміщенням адресата в адресантно-особистий простір є засобом приваблення адресанта та налаштування його на продовження комунікативного контакту. Якщо така комунікативна поведінка відзначається як з боку статусно-домінантного комуніканта, так і з боку статусно-залежного, то вона вказує на взаємоповагу комунікантів, готовність адресанта підтримувати процес спілкування, і, таким чином, задовольнити комунікативні потреби адресата:

...Then she asked: "Did you really suspect me, M. Poirot?"

"I thought you were a possibility, Madame."

She leaned forward. "And now? What really happened, M. Poirot?" (1, c. 196).

Разом із проксемічною складовою засобом інтенсифікації мовленнєвих актів квеситивів виступають вставні конструкції припущення *You mean, You seem, You may say*. Конструкції припущення виявляють інформацію попереднього характеру, описують умовиводи адресата стосовно неї, виконують часткову перевірку попереднього висловлен-

ня та вимагають його підтвердження або спростування з подальшим наданням коментарів. За допомогою таких конструкцій адресат маніпулює адресантом і спрямовує розмову в певному напрямку. Тим самим адресат демонструє адресанту свою зацікавленість у його повідомленні та в продовженні комунікативного контакту в цілому, демонструє розуміння проблеми та потребує уточнення стану речей:

"She chose to live dangerously, la Maman Boynotn – and she paid the penalty!"

Sarah leaned forward, her pale intelligent face very serious. "You mean," she said, "that she drove her victims too far and – and they turned on her – or – or one of them did?" (1, c. 157).

У ситуаціях вираження зацікавленості проксемічна складова супроводжується іншими компонентами невербальної комунікації.

1. Переміщення адресата в адресантно-особистий простір супроводжується встановленням візуального контакту. Візуальний контакт між адресатом і адресантом встановлюється та набуває зосередженості, сфокусованості, питальності (*to look quizzically, to narrow smb's eyes,*) в той момент, коли адресат отримує вербальне повідомлення, що викликає в нього зацікавленість, і, як наслідок, адресат прагне продовжити комунікативний процес задля отримання відповідей на питання, що його цікавлять:

"There is something I want most terribly to do," she said. "I've been wanting to do it ever since you came home."

His eyes turned towards hers that were so close. "Then why haven't you asked before? You are not usually so diffident."

"But this is something very special. I'm sort of afraid to ask...I want a room of my own and you'll never guess what room I want."

He stared. "What room?"

"I want granny's room. I want Granny's room for my own – if you'll let me."

He drew her in front of him and set her on his knee.

"Are you actually telling me that you have the

wish to sleep alone, in that queer old room? You couldn't change things about, you know" (3, с. 185).

2. Разом з проксемічною складовою в позитивно спрямованих ситуаціях вираження зацікавленості відзначається вживання мімічних засобів. Скорочення комунікативної дистанції та мімічний компонент комбінуються для вираження зацікавленості, що межує з подивом, який визначається як стан, що репрезентує суб'єкту протиріччя між новим знанням та його минулим досвідом, яке збуджує тим самим активну розумову діяльність, спрямовану на його подолання [3]. Подив має короткий період протікання та зазвичай передує зацікавленості. Мімічною ознакою зацікавленості адресата в вербальному повідомленні адресанта, що викликана подивом, є здивований вираз обличчя (*startled / amused face, face alight with curiosity / white and drawn face / calculating and observant face*):

"Good!" Nicholas almost shouted in his joy. "Good! Now we have the laugh on that horrid old fellow. You say you found the money in that kettle. And where was the kettle? Sit here, beside me, and tell me everything. Well, well – if ever I was glad of anything, I'm glad of this. In a kettle, you say?"

Alayne stood up. She moved almost stiffly to Renny's side, letting the roll of banknotes fall to the floor. She looked into his face, her own white and drawn. "Is it true?" she whispered. "Do you remember everything now?" (3, с. 290).

У даному прикладі гравітаційно орієнтований рух адресата догори, що переходить у лативне переміщення в інтимну зону адресантно-особистого простору, відзначається в той момент, коли подив викликаний незвичайною ситуацією чи незвичайною для адресанта поведінкою, та він не є емоційним потрясінням для адресата. Такий подив є приємним та спонукає адресата до стимуляції продовження комунікативного процесу та конкретизації ситуації.

3. Комбінація проксемічної складової з характерною позою та просодичним компонентом, що вказують на сконцентрованість адресата,

є типовою для ситуацій спілкування, коли адресат відчуває зацікавленість у вербальному повідомленні адресанта та в нього виникає потреба задовольнити свою цікавість, отримавши певну інформацію. Ознаками зацікавленості є, по-перше, партитивне переміщення адресата до адресантно-особистого простору, по-друге, поза, що вказує на виникнення інтересу, зосередження уваги адресата (*elbows on smb's knees, smb's chin on smb's thumbs / fists, to fold smb's hands on the table, to fold smb's arms*), по-третє, голос комунікантів, який набуває конфіденційного та таємного відтінку (*he leaned forward and asked confidentially*), а іноді переходить у шепіт (*She moved almost stiffly to Renny's side... and whispered*):

"When was this?"

"Not two nights before."

Donne leaned forward and folded his hands on his desk. "He was not known to you?"

"No, sir."

"What did he look like?" (5, с. 88).

Таким чином, ситуація вираження зацікавленості для отримання необхідної інформації формується за рахунок функціонування проксемічної складової під час реалізації мовленнєвих актів квестивів, іллокутивна сила яких підвищується за рахунок вживання звертань та вставних конструкцій припущення. Скорочення комунікативної дистанції супроводжується встановленням візуального контакту та характерними позою та голосом.

Подальше вивчення проксемічної складової уявляється перспективним у функціонально-комунікативному напрямі, зокрема вивчення вживання комунікантами проксемічної складової з урахуванням гендерних і соціальних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віротченко С.А. Проксемічна складова англomовного діалогічного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / С.А. Віротченко. – Х., 2011. – 20 с. 2. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : [монография] / Григорьева Валентина Сергеевна. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос.

тех. ун-та, 2007. – 288 с. 3. Дорофеева Н.В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Дорофеева Наталия Владимировна. – Краснодар, 2002. – 214 с. 4. Изард К. Эмоции человека / Кэрролл Изард. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 440 с. 5. Крейдлин Г.Е. Тело в диалоге : семиотическая концептуализация тела (итоги проекта). Часть 1 : Тело и другие соматические объекты [Электронный ресурс] / Г.Е. Крейдлин. – 2010(6). – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/dialog2010/materials/html/36.htm>. 10. 6. Музычук Т.Л. Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности (на материале художественной прозы) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.Л. Музычук. – Москва, 2010. – 41 с. 7. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Г.Г. Почеп-

цов ; [сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 556 с. 8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Солощук Людмила Василівна. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Christie A. Appointment With Death / A. Christie. – New York : Berkley Books, 1965. – 212 p. 2. Daniels V. Silver Bells / V. Daniels. – London : Mills and Boon, 1990. – 188 p. 3. De La Roche M. Return to Jalna / M. De La Roche. – London : Pan Books LTD, 1962. – 380 p. 4. Henderson L. Pretty Boy / L. Henderson. – London : Arrow, 1988. – 410 p. 5. Wentworth S. One Night of Love / S. Wentworth. – London : Mills and Boon, 1994. – 186 p. 6. Wilhelm K. No Defense / K. Wilhelm. – Ontario : Mira, 2000. – 440 p.